

Lázár Marianna

**A NÉGY ÉGTÁJÓR ZÁSZLÓK SZEREPÉNEK VIZSGÁLATA A JAPÁN UDVARI ARISZTOKRATA
KULTÚRÁBAN**

Lázár Marianna doktori disszertációja (*A kelet-ázsiai Négy Égtájör-kultusz¹ fejlődése. A japán Négy Égtájör-kultusz interdiszciplináris vizsgálata.* 2018.) több tudományterületet (történettudomány, régészet, művészettörténet, kultúrtörténet) érintve vizsgálja az ókori kínai totemisztikus-kozmológikus hagyományokra visszavezethető Négy Égtájör isten kultuszát, különös tekintettel annak egyedi jellegű japán integrációjára. Eddig feldolgozatlan kínai, koreai és japán forrásszövegek és tárgyi emlékek segítségével a szerző interkulturális kontextusba helyezve tekinti át, majd értékeli a teljes japán történelmen átívelő integrációs folyamat kiváltó okait és menetét, a kultusz szimbolikájának politikailag szabályozott fejlődését, e folyamat egyedi kulturális hagyatékát, valamint adalékot kíván nyújtani a japán népi hitvilággal való szoros összefonódás kérdésköréhez is.

Megvédve: Rjúkoku Egyetem, Nemzetközi Kultúratudományi Doktori Iskola, Kiotó, 2018.

A disszertáció korábbi fejezetében a szerző forrásszövegek segítségével végigtekintette az ókori és középkori kínai, valamint koreai Négy Égtájör zászlók alkalmazási módját, formai jellegzetességét és rituális funkciójukat az adott kor vallási-ideológiai viszonyainak tükrében. Az itt közölt rövidített fejezet a Négy Égtájör-kultusz egyik japán kulturális hagyatékát, az égtájör alakokkal díszített ceremoniális zászlók japán császári udvari hagyományát vizsgálja az ókortól a Meidzsi-korig, szöveges és képi források segítségével. A Tokugava-bakufu által „mesterségesen” megteremtett Négy Égtájör zászlók népi sintó hagyományát a disszertáció következő fejezetében tárgyalja a szerző, ám ennek közlésére itt most nincs mód.

¹ A négy mitikus állatalak a következő: Vörös Madár – a déli égtáj őrzője, Azúrkék Sárkány – a keleti égtáj őrzője, Fehér Tigris – a nyugati égtáj őrzője, Fekete (v. sötét) Harcos (egy teknős és egy kígyó összefonódott alakja) – az északi égtáj őrzője. Az égtájörök elnevezése a kelet-ázsiai régióban:

朱雀: Dzsúcsue (kn.), Dzsudzszak (kr.), Szuzaku (jp.)

青龍: Csinglóng (kn.), Csongrjong (kr.), Szeirjú (jp.)

白虎: Paihu (kn.), Pekko (kr.), Bjakko (jp.)

玄武: Hszuanvu (kn.), Hjonmu (kr.), Genbu (jp.)

Az udvari ceremóniakon használt Négy Égtájőr-zászlók kultúrtörténeti háttere

Az ókori kínai és koreai államok felől érkező külső nyomás és a belviszályok (klán harcok, trónutódlási harcok) nyomására Japánban a 7. század közepén megkezdődött a már 3. század óta létező Jamato államszövetség kínai mintára történő átszervezése, adminisztratív és jogi jellegű reformokkal. A 7. század végére – 8. század elejére egy központosított, szigorúan szervezett állammá vált Japán, melynek uralkodói udvara a Tang Kína konfuciánus filozófiai alapokon nyugvó bürokratikus kormányzati rendszere alapján lett átalakítva.²

Kínában először a Han-korban (i. e. 206 – i. sz. 220) egységesítették és foglalták bürokratikus keretbe a központi udvari kormányzatot. A konfucianizmus hivatalos államideológiává vált, a fővárost és a késői uralkodók temetkezési helyét taoista kozmológiai tanok alapján alakították ki, egységesítették a hivatalnokvizsgák rendszerét és az arisztokrácia szertartásainak hagyományait is. Szintén ebben az időszakban vonták össze először hivatalosan a Négy Égtájőr-kultusz alakjait egy mitologikus védőszellem csoporttá, ami a taoizmus Öt Elem-tanával, a Jin-Jang elmélettel és más népi hagyománnyal összefonódva nem csak a császári udvar, hanem a vidéki tartományok vezetőinek temetkezési hagyományában is egyre kedveltebb motívummá vált. A han-kori államigazgatási rendszert néhány nyugtalan évszázad után a Szuj uralkodóknak sikerült újra megszilárdítania a 6. század második felében. A későbbi Tang-kor első felében megélénkültek a külkapcsolatok, a főváros (Csang'an) és a tengerparti kikötővárosok nagy nemzetközi központokká váltak, Japán pedig már nem csak koreai közvetítéssel, hanem közvetlenül a Tang fővárosba utazva ismerkedhetett meg a legújabb kínai eszmékkel, vallási irányzatokkal, jog- és államtudománnyal és nem utolsósorban az új művészeti ágakkal.

Az arisztokrácia szertartásainak és kultuszainak han-kori egységesítése után Kínában *hivatalos udvari ceremóniának* (朝儀) neveztek minden olyan pompázatos udvari ünnepséget, amin személyesen részt vesz a császár és az udvar magas rangú (9. rang fölötti) hivatalnokai, amit részben vagy egészében az uralkodói palota területén rendeznek meg, és amit látványos díszfelvonulás kísér.³

Az éppen kínai mintára átalakuló 7. századi Japánban alapvetően két típusát különböztetjük meg az udvari ceremóniáknak, aszerint, hogy az uralkodó a tróntermében foglal-e helyet vagy elhagyja a palotát. Az első típusba tartozik az uralkodó beiktatási ceremóniája, az újévi ünnepség, a hivatalnokavatás, az udvari címek adományozási ünnepsége, valamint az új

² Kidder. E.: *Az ősi Japán*, Budapest, Helikon, 1987.

³ Kuroszu Tosio: Csószei to csógi, in Abe Takesi (ed.): *Nihon Kodai-si kenkjú dzsiten*, Tokió, Tókjódó Suppan, 1995. 118.

uralkodói korszakok kinyilvánításának ünnepe. Ekkor az uralkodó nem hagyja el a tróntermet. A második kategóriába soroljuk többek között az évközi ünnepnapokon rendezett zenés-táncos udvari rituálét, az aratáshoz és vetéshez köthető, császár által végrehajtott sintó rituálét, továbbá a külföldi követeket fogadó díszünnepeket is. Ezen ceremóniák esetében az uralkodó elhagyja a tróntermet és vagy a palota udvarán vesz részt az ünnepeken, vagy a palotán kívül díszmenetre indul.⁴ Míg az első típusba tartozó rituálét Japán kínai mintára szervezte meg, addig a második típusba sorolt, többnyire sintó eredetű ünnepek már jóval a *Ricurjó-rendszer*⁵ kialakítása előtt is az uralkodó feladatkörét képezték.

Japánban az Aszuka-kor legelejétől ismeretes a kínai mintára átvett udvari ceremóniák megrendezésének hagyománya. Míg az ókori Kínában (a Három Királyság korától) minden jelentős, császári udvarral kapcsolatos ünnep alkalmával, valamint a császári hadsereg vonulásának alkalmával használták a Négy Égtájör alakjával díszített rituális zászlókat, addig Japánban mindössze a két legrangosabb (*daigi* 大儀) eseményen alkalmazták ezeket: az új japán császár trónra lépésekor megrendezett beiktatási ünnep első felében (*szokui* 即位), és a (holdnaptár szerinti) újévi ünnepeken (*gandzsicu csóga* 元日朝賀).⁶

Az új császár trónra lépésekor három összekapcsolódó ceremóniát tartottak az ókori Japánban. Először az új uralkodó ünnepélyesen átvette a három császári regáliát, majd helyet foglalt a nyitott trónteremben, annak bejárati kapujához közel. Mindeközben a különböző rituális zászlókkal (pl. Négy Égtájör zászlók) és rituális hangszerekkel feldíszített palotakertben magas rangú udvari hivatalnokok és külföldi követek váraoztak meghatározott sorrendben, hogy aztán dobzenés rítus keretében köszöntsék az új uralkodót.⁷ A ceremónia harmadik és egyben utolsó lépcsőfoka a *Daidzsósza* (大嘗祭). Az itt elvégzett rítusok⁸ mind az ősi sintó hagyomány részét képezték, amit már a *ricurjó* állam létrejötte előtt is minden évben egyszer elvégzett az uralkodó (*Niinamesza* 新嘗祭). Tenmu császár uralkodása alatt született meg az első törvény, ami a korábbi *Niinamesza* áldozati rítusait megreformálta és beleolvasztotta a *szokui* ceremóniába, így jött létre a *Szenszo Daidzsósza* (踐祚大嘗祭) elnevezés.⁹

⁴ Kuroszu Tosio: Csószei to csógi, in Abe Takesi (ed.): *Nihon Kodai-si kenkjú dzsiten*, Tokió, Tókjódó Suppan, 1995. 119.

⁵ A 7. század második felében és a 8. század első felében kiadott joggyűjtemények (*ricurjó*) fokozatosan határozták meg az új, kínai mintára átalakított, központosított állam szerkezetét és működési szabályait.

⁶ Sinkava Tokio: *Nihon kodai no girei to hjógen – Adzsia no naka no szeidzsi bunka*, Tokió, Josikava Kóbunkan, 1999. 136.

⁷ A buddhista szerzetesek és apácák, valamint az udvarnak dolgozó jin-jang mesterek (*onmjódzsi*) nem vehettek részt a ceremónián.

⁸ Különböző megtisztító rituálék, egy jelképes ház felállítása, áldozatbemutató (rizs és szaké), a császárnak Amateraszu transzcendens lényével való egyesülése, stb.

⁹ Ojamada Josio (ed.): *Ikkoku heikinjaku to Csúszei sakai*, Tokió, Ivata Soin, 2008.

A császárt köszöntő ókori *csóga* ceremóniát a holdújév első napjának reggelén rendezték meg 646-tól 732-ig, kínai mintát követő szigorú szertartásrenddel. A beiktatáshoz hasonlóan, itt is a trónterem előtti téren állították fel az égtájör zászlókat. A nem minden évben lebonyolított ünnepségen a trónörökös herceg (ha volt), a magas rangú hivatalnokok, valamint a belföldről és külföldről érkező (udvari rangot birtokló) követek nyilvánították ki újévi üdvözlőket az uralkodó felé.¹⁰

Ebben a 6-8. századi időszakban a Jamato udvar már jól ismerhette az Öt Elem tanába és a Jin-Jang elméletbe gyökeresen beépült Négy Égtájör-kultusz alakjait. Különösen Tenmu és Dzsitó uralkodása idején (673-697) volt jelentős hatással a taoista filozófia az ekkor már buddhista elemeket és ősi sintó rítusokat egyaránt vegyítő udvari kultúrára. A kínai klasszikus művek (Pl. *Változások Könyve* 易經, *Szertartások Könyve* 禮記, *Vucsing Daji* 五行大義, *Huaj nan ce* 淮南子, *Csou Szertartásai* 周禮, *Temetkezések könyve* 葬書 stb.) mellett a kínai tereprendezési elméletek (*sidzsin-szóó* 四神相応) terjedése is hozzájárult a kultusz alakjainak japán nemesi kultúrába való integrációjához.¹¹ A szigorú szabályrendszerű kínai udvari hagyományok eltanulásához segítséget nyújtottak az országba hívott koreai és kínai tanítók, tudósok, művészek, stb., ezt a *Nihonsoki* krónika több fejezetében is tárgyalja.

A legismertebb tang-kori szertartáskönyv, a *Da Tang Kaijuan* (大唐開元禮) 732-re készült el, így az Aszuka-kor második felében a *csóga* és *szokui* udvari ceremóniák előkészítésekor feltehetőleg még egy korábbi kínai forrásra támaszkodhattak a japánok.¹² A *Da Tang Kaijuan* számos olyan – Négy Égtájör zászlót felvonulásban alkalmazó – látványos udvari rituálét említ, amit a japán császári udvar egyáltalán nem vagy csak részben vett át. Ez utóbbi esetben Japán gyakorlatilag a saját ősi sintó hagyományait folytatta tovább, beleolvasztva azt a kínai filozófiai alapokon nyugvó ünnepségekbe. Erről a folytonosságról beszélhetünk például a *szokui* ceremónia második felében tartott *Daidzsószai* esetében is. Az ünnepség jól példázza, hogy hogyan tartotta „tisztán” az ókori japán udvari arisztokrácia a legősibb sintó rítusokat, és hogy éltették tovább őket úgy egy új közigazgatási rendszerben, hogy bár a beiktatási ceremóniát

¹⁰ Nem csak kínai követekről beszélhetünk ebben a 6-8. századi időszakban. A Jamato udvar több északi és déli régióba is küldött „területi igényét tolmácsoló” küldöttséget a 7. század elejétől, ezen kívül a koreai Pekcsére és Sillára is hajlamos volt úgy tekinteni, mint vazallus államaira (akikkel aktív kapcsolatot ápol). 677-től leginkább a déli szigetcsoportok és Ecsigo tartomány felé rendeltek el felderítő küldöttségeket, akikkel ajándékokat hozó követek tértek vissza az elkövetkező években. (Pl. 698, 699) Az új vazallus területek vezetőinek udvari rangot ajánlott fel a japán uralkodó, ajándékaikat Iszében őrizték meg. Így esély van rá, hogy az ezekből a régiókból érkező követek (*Hajato, Emisi*) is részt vehettek az újévi ünnepségeken. Ooms, Herman: *Imperial Politics and Symbolics in Ancient Japan*, Honolulu, University of Hawaii Press, 2009. 171.

¹¹ U.o., 72, 78-79.

¹² A Négy Égtájör rituális zászlókat említő legkorábbi kínai forrás a csou-kori rítusokat és szertartásokat jegyző *Szertartások Könyve* (禮記). A feltételezhetően Han-korban összeállított művet és más konfucianus és taoista klasszikusokat Japán elsősorban a koreai Pekcsén és Sillán keresztül ismerte meg az 5-6. század során. Valószínűséggel állítható, hogy a han-kori udvari ceremóniák rendszerét már jóval az Aszuka-kor előtt is tanulmányozhatta a kofun-kori művelt udvari arisztokrácia és a külföldi kötelékkel bíró klánok (pl. Szoga klán).

kínai kulcsínnel hajtották végre (ezzel imponálva a Tang Kínának és a megjelent követeknek), a *Daidzsósza*i rítusokat már az évszázadokkal korábban kialakult hagyományos módon végezték el egészen a 14. század második feléig.¹³

A kínai rituális zászlók száma, sorrendje, használati módja és kialakítása az események szerint változott és szigorú kozmológiai és filozófiai szabályokhoz volt kötve. A legnagyobb katonai díszmeneteken és háborús felvonulásokban több száz díszzászlót is alkalmaztak.¹⁴ Formai szempontból két típusa volt a Négy Égtájör lobogóknak: a *csuáng* (幢) és a *tyi* (旗). A *csuáng* zászlórúdjának végéről vertikálisan ereszkedik le egy díszes ernyőt formázó szövetanyag, míg a *tyi* esetében a négyzet alakú, lángnyelves szegéllyel díszített zászlóanyag a rúd felső részéhez van rögzítve úgy, hogy vízszintesen tudjon lobogni. A 2-2 *tyi* égtájör zászlót gyakran közrefogta, vagy követte egy arany sárkány motívummal vagy Göncölszekér motívummal hímzett zászló is, ami a „középső” égtájat és az annak megfelelő fogalmakat (a kínai birodalom, a főváros, stb.) szimbolizálta.

A kínai eredetű Négy Égtájör zászlók szerepe az ókori japán udvari ceremóniákon

1. táblázat: Az ókori japán történeti források által jegyzett *szokui* és *csóga* ceremóniák, valamint a császári udvarhoz kapcsolódó fontos események listája¹⁵

Taika 2. éve (646)	<ul style="list-style-type: none"> Első újévi ünnepség (<i>Naniva Nagara Tojoszaki Palota, Naniva</i>)
Tendzsi 9. éve (670)	<ul style="list-style-type: none"> Első udvari ceremóniákra vonatkozó törvények életbeléptetése Ómi-kjóban: Ómi-törvénykönyv (<i>előírja a díszviseletek és rituális tárgyak használatát kínai mintára</i>)
Tendzsi 10. éve (671)	<ul style="list-style-type: none"> Szoga no Akae és Kosze no Hito vezetik le az újévi ünnepséget, köszöntik Tendzsi császárt
Tenmu 1. éve (672)	<ul style="list-style-type: none"> a császári udvar visszaköltözik Ómiból Aszukába: <i>Aszuka Kijomihara Palota</i> megépítése
Tenmu 2. éve (673)	<ul style="list-style-type: none"> Tenmu császár beiktatási ceremóniája

¹³ 1246 után a *szokui* ceremónia egy részét a *szokui kandzsó* (即位灌頂) elnevezésű buddhista rítussal helyettesítették, ami buddhista (ezoterikus) elemeket és taoista elemeket is tartalmazott. A Meidzsi-kor legelején eltörölték.

¹⁴ Nitó Acusi: Kodai óken to gjókó, in Majuzumi Hiromicsi (ed.): *Kodai óken to szaigi*, Tokió, Josikava kóbunkan, 1990.

¹⁵ A táblázat adatai a szerző gyűjtése. Felhasznált elsődleges történeti források: *Nihonsoki, Soku Nihongi, Jóró-törvénykönyv* 9. századból fennmaradt formája: *Rjó no gige, Engisiki*; másodlagos szakirodalom: Sinkava Tokio: *Nihon kodai no girei to hjógen – Adzsia no naka no szeidzsi bunka*, Tokió, Josikava Kóbunkan, 1999. 132-133, 136, 165.

Dzsitó 3. éve (689)	<ul style="list-style-type: none"> • újévi ünnepség kínai és koreai államokból érkezett követek részvételével • udvari ceremóniákra vonatkozó új törvények életbeléptetése: Aszuka Kijomihara-törvénykönyv
Dzsitó 4. éve (690)	<ul style="list-style-type: none"> • Dzsitó császárnő beiktatási ceremóniája
Dzsitó 8. éve (694)	<p>Megépül az első hivatalos (részben kínai mintára kialakított) főváros a korábbi Aszuka területén: <i>Fudzsivara-kjó</i></p>
Monmu 1. éve (697)	<ul style="list-style-type: none"> • Monmu császár beiktatási ceremóniája
Monmu 2. éve (698)	<ul style="list-style-type: none"> • újévi ünnepség • 8. holdhónap: udvari ceremóniákra vonatkozó új törvények életbeléptetése
Taihó 1. éve (701)	<ul style="list-style-type: none"> • újévi ünnepség • udvari ceremóniákra vonatkozó új törvények életbeléptetése: Taihó-törvénykönyv <p><u>Legkorábbi dokumentációja a Négy Égtájőr zászlók használatának.</u></p>
Taihó 2. éve (702)	<ul style="list-style-type: none"> • újévi ünnepség • törvény szabályozza a <i>dainagon</i> pozíciójú magas rangú hivatalnokok díszruhájának kialakítását
Keiun 1. éve (704)	<ul style="list-style-type: none"> • újévi ünnepség • megújítják a magas rangú hivatalnokok díszöltözetét
Vadó 3. éve (710)	<ul style="list-style-type: none"> • újévi ünnepség <p>Új főváros: Heidzsó-kjó</p>
Unki 1. éve (715)	<ul style="list-style-type: none"> • újévi ünnepség • Gensó császárnő beiktatási ceremóniája • <i>a trónörökös herceg, a későbbi Sómu császár ekkor visel először hercegi díszöltözetet, égtájőr motívumokkal díszített koronát</i> • először használnak zenészeket az ünnepségen

	<ul style="list-style-type: none"> • jelentős számú küldöttség köszönti a császárnőt: Emisik (Mucuból és Devából) és a déli szigetekről érkező követek (Amami-szigetek, Jaku, Tokamu, Sigaki, Kumi)
Sinki 1. éve (724)	<ul style="list-style-type: none"> • Sómu császár beiktatási ceremóniája
Tenpjó 4. éve (732)	<ul style="list-style-type: none"> • újévi ünnepség • szabályozzák a női díszöltözetet • koreai követek érkeznek Sillából és Palhéból, hogy köszöntsék a császárt
Tenpjó 12. éve (740)	<ul style="list-style-type: none"> • újévi ünnepség <p>Új főváros: Kuni-kjó</p>
Tenpjó 13. éve (741)	<ul style="list-style-type: none"> • újévi ünnepség
Tenpjó 14. éve (742)	<ul style="list-style-type: none"> • újévi ünnepség
Tenpjó 17. éve (745)	Az udvar visszaköltözik az újjáépített Heidszó-kjóba.
Tenpjó Sóhó 1. éve (749)	<ul style="list-style-type: none"> • Kóken császárnő beiktatási ceremóniája
Tenpjó Hódzsi 2. éve (758)	<ul style="list-style-type: none"> • Dzsunnin császár beiktatási ceremóniája
Tenpjó Hódzsi 8. éve (758)	<ul style="list-style-type: none"> • Sótoku császár beiktatási ceremóniája
Tenpjó Singo 1. éve (765)	<ul style="list-style-type: none"> • újévi ünnepség
Tenpjó Keiun 3. éve (769)	<ul style="list-style-type: none"> • újévi ünnepség
Hóki 1. éve (770)	<ul style="list-style-type: none"> • Kónin császár beiktatási ceremóniája
Ten-ó 1. éve (781)	<ul style="list-style-type: none"> • Kanmu császár beiktatási ceremóniája
Enrjaku 3. éve (784)	Új főváros: Nagaoka-kjó
Enrjaku 4~12. (785-793)	<ul style="list-style-type: none"> • minden évben megrendezik az újévi ünnepséget
Enrjaku 13. éve (794)	<ul style="list-style-type: none"> • Új főváros: Heian-kjó
Enrjaku 16. éve (797)	<ul style="list-style-type: none"> • <i>elkészül a Soku Nihongi krónika (40 kötet)</i>
Enrjaku 18. éve (799)	<ul style="list-style-type: none"> • újévi ünnepség
Kódzsin 12. éve (821)	<ul style="list-style-type: none"> • elkészül a <i>Dairisiki</i> szertartáskönyv

Dzsógan 13. éve (871)	<ul style="list-style-type: none"> • elkészül a <i>Dzsógan Gisiki</i> szertartáskönyv
Encsó 5. éve (927)	<ul style="list-style-type: none"> • elkészül az <i>Engisiki</i> szertartáskönyv (50 kötet)
Sórjaku 4. éve (993)	<ul style="list-style-type: none"> • megrendezik az utolsó újévi ünnepséget • ettől az évtől kezdve kizárólag csak az új császár beiktatási ceremóniáján használták a Négy Égtájór zászlókat, 1846-ig.

Az aszuka-kori udvari ceremóniákat négy szintre lehet besorolni, de kizárólag a legmagasabb szintű ünnepekre készítettek speciális rituális eszközöket (*hódó* 宝幢). Ezen zászlórúdra erősített tárgyak (különböző féle díszzászlók és díszfegyverek 幡, 幢, 像幢, 劍, 鉞) alkalmazásának első konkrét említése a *Taihó-törvénykönyvben* olvasható (701). Itt még semmilyen részletet nem tudunk meg arról, hogy pontosan milyen kialakítású eszközökről van szó, és arról sem, hogy milyen módon használják őket. *Később a Jóró-törvénykönyv* (757) is jegyzi a rituális tárgyakat, de itt sem tudunk meg több információt.¹⁶ Az első részletesebbnek nevezhető forrás a 8. század végéről származik. A *Soku Nihongi* (797) krónika először említi a Négy Égtájór díszzászlók és három másik konkrét rituális tárgy alkalmazását, pont abból az évből, amikor a *Taihó-törvénykönyvet* is kiadták. A mű 2. kötetében a következőt olvashatjuk:

Monmu császár. Taihó 1. éve, a tavaszi holdújév 1. napja:

A császár a palota tróntermében fogadja az újévi üdvözlőket. Az ünnepség keretében a trónterem kapui előtt (a kertben) felállítják a madár alakkal díszített „dó” zászlót (鳥形幢). Baloldalra felállítják a Nap-szobrot (日像), az Azúrkék Sárkány Zászlót (青龍幡) és a Vörös Madár Zászlót (朱雀幡). Jobbra felállítják a Hold-szobrot (月像), a Fekete (Sötét) Harcos Zászlót (玄武幡) és a Fehér Tigris Zászlót (白虎幡). A zászlók jobb és baloldalán szabályos rendben külföldi követek sorakoznak fel.¹⁷

Ez ugyanaz az időszak (7. sz. legvége – 8. század legeleje), amikor a Fudzsiwara főváros területén megépített Takamacuzuka-sír és Kitora-sír égtájöröket ábrázoló freskói, valamint a Jakusidzsi buddhista kolostorban elhelyezett Jakusi szoborcsoport égtájör alakokkal díszített

¹⁶ *Rjó no Gige*: 『養老令』宮衛令「元日條：凡元日朔日。若有聚集及蕃客宴會辭見。皆立儀仗。」

¹⁷ A szerző fordítása.

『続日本紀』卷第二 文武天皇 大宝元年正月乙亥朔条「天皇御大極殿受朝。其儀於正門樹鳥形幢。左日像青龍朱雀幡。右月像玄武白虎幡。蕃夷使者陳列左右。」

talapzata is elkészült.¹⁸ A Négy Égtájör kultusza – mely eredetét tekintve animista hiedelmekből alakult ki és az 5. századtól fokozatos mértékben épült bele a japán udvari kultúrába a taoista kozmológia által – külföldi eredete ellenére könnyen idomult az ősök szelleme, a természet és a kamik tiszteletén alapuló laza sintó hitvilághoz.¹⁹

A 701-es újévi ünnepséget említő dokumentáció nem részletezi az esemény menetét és a Négy Égtájör-zászlók külalakjáról sem tudunk meg semmilyen információt. A forrásból egyértelműnek tűnik viszont, hogy a hét *hódót* egy előre meghatározott helyre állították fel. Nem hordozta őket a hadsereg egy felvonulás során, mint ahogy azt kínai előképükkel tették, hanem inkább egy békés környezetben állították fel őket. A zászlók felállítási sorrendjéből feltételezhetjük, hogy a császár szemszögéből nézve rendezték sorba őket, úgy, hogy az égtájörök és az égi szimbólumok (Hold, Nap) egy taoista kozmikus egyensúlyállapotot hozzanak létre. A természetes kozmikus körforgás²⁰ alapján a keleti oldalra (*jang*) kerülhetett így a Nap-motívum és két *jang* princípiumú égtájör; a nyugati oldalra (*jin*) pedig a Hold-motívum és két *jin* princípiumú égtájör. Az ókori kínai, koreai (kogurjói) és japán halomsírok kőszirkamrájának freskóin ugyanez a szimbolikus ábrázolási sorrend figyelhető meg ugyanezekkel a motívumokkal. A *középen* elhelyezett „madár alakú” zászló az isteni eredetű császárt (Japán jelképét) reprezentálhatta, akit a kozmológiai tanok szerint két oldalról (*jin-jang*) védtek az égtájörök, és aki ez által a földi világ fölött békésen uralkodott. Ezzel a zászlókkal kialakított kozmikus világkép-ábrázolással²¹ egyfajta erődemonstrációt is be tudott mutatni a császári udvar a külföldi követek és a japán hivatalnokok (korábbi nemzetségfők) előtt.²²

Nem ismeretes, hogy az aszuka-kori égtájör zászlókat milyen formában készítették el. A későbbi korok képi forrásaira alapozva már az első rituális zászlókat is a Négy Égtájör motívumával díszíthették, de az sem zárható ki, hogy „csak” a szimbolikus színekkel különböztették meg a zászlókat (kék, vörös, fekete, fehér).

¹⁸ Donohasi Akio: *Higasi Adzsia Bidzsucu kórjú-siron*, Tokió, Csúókóron Bidzsucu Suppan, 2013. 333-338.

¹⁹ A disszertáció korábbi fejezetében már tárgyalt módon, az Aszuka-korszaktól kétféle rendeltetésben is jelent volt a mitikus állatcsoport: az eredeti kínai hagyomány alapján egyrészt a „földi világ” és az „égi világ” négy szegmensének reprezentatív őrzőjeként értelmezték őket a halomsírok és fővárosok építésekor, másrészt egyedi módon az égtájörök az isteni eredetű japán császár (és az egész császári dinasztia) égi és földi hatalmát reprezentáló istenekké lényegültek át.

²⁰ A harmóniát teremtő körforgásban szereplő öt elemet és az ezekhez társuló asszociációs fogalmakat és szubsztanciákat a taoista kozmológiai tanok határozták meg, melyek az 5-6. századtól egyre mélyebb gyökereket eresztettek a japán udvari kultúrában.

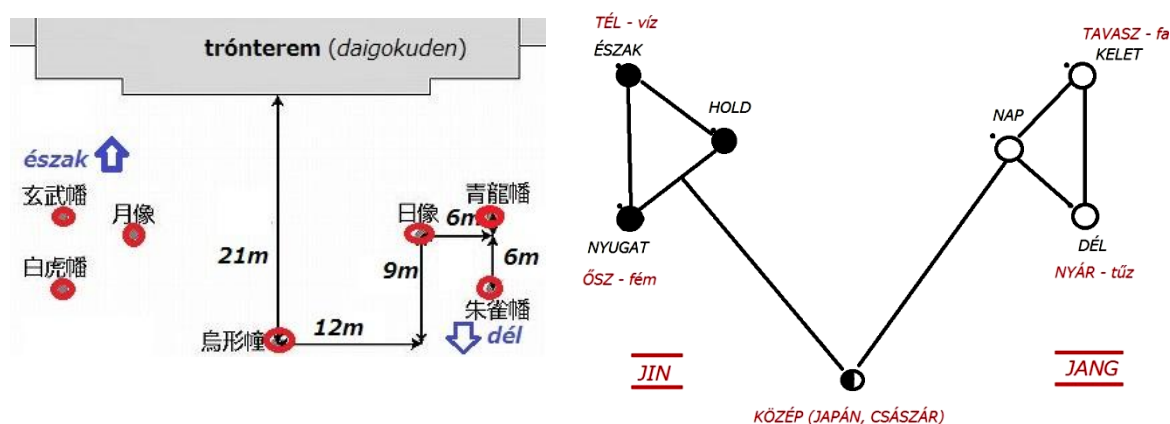
²¹ Ugyanez a „mikro-kozmosz” kialakítás figyelhető meg a tang-kori kínai halomsírok, a kogurjói (koreai) királyi halomsírok és a japán aszukai halomsírok esetében is.

²² Sinkava Tokio: *Nihon kodai no girei to hjógen – Adzsia no naka no szeidzsi bunka*, Tokió, Josikava Kóbunkan, 1999; Ooms, Herman: *Imperial Politics and Symbolics in ancient Japan*, Honolulu, University of Hawaii Press, 2009. 171-173.

A *Soku Nihongi* által jegyzett hét darab *hódó* egy szettet képez, ami inentől kezdve kizárólag az újév köszöntő ünnepségen²³ és a császári beiktatási ceremónián volt használatos. Eddig nem ismert olyan forrás vagy bizonyíték, ami dokumentálná az égtájór zászlók 701-nél korábbi használatát, de mivel a *Jóró* törvénykönyv jegyzi, hogy már 646-tól használtak rituális dísz tárgyakat az udvari ünnepségeken, azt a lehetőséget sem lehet kizárni, hogy valamilyen formában már használatban voltak, ha nem is a *Soku Nihongi*-ben említett módon.

Az aszuka-kori (és későbbi) zászlók elrendezési módjának megállapításához nagy segítséget nyújt a régészettudomány. A korabeli *Fudzisivara-kjó* palotaromjainál végzett 2008-as és 2016-os narai ásatás során fény derült a hét darab zászló elhelyezési módjára.²⁴ A központi dísz zászlót a trónterem előtti udvaron helyezték el kb. 21 méterre az épülettől, pontosan a bejárati kapuval szemben. Az oszlopnymokból (amik apró fehér kövekkel voltak kitöltve) kiderül, hogy nem egy sorban állították fel a zászlókat, hanem szabálytalan oldalú háromszög alakban rögzítették őket a földre. A különlegesen pozicionált elrendezés (melyre az eddigi kutatások alapján se Kínában, se Koreában, sem a későbbi Japánban nincs példa) feltételezhetően a taoista kozmológiai tanok alapján lett kialakítva. A (császár szemszögéből nézett) baloldalra (tehát a hangsúlyos keleti oldalra) került a *jang* Nap-szimbólum, az „Égi világ” isteneivel (Vörös Madár és Azúrkék Sárkány). Jobboldalra (nyugati oldalra) került a *jin* Hold-szimbólum és a „Földi világ” istenei (Fekete Harcos, Fehér Tigris).²⁵

1-2. ábra: A 701-es újévi ceremónián használt dísz zászlók pozíciója és szimbolikus szerepük

²³ Nem minden évben került megrendezésre, részben finanszírozási problémák miatt.

²⁴ Nara Bunkazai Kenkjúdzo (ed.): *Aszuka Fudzisivarakjó hakkucu csósza (189.) Genszi szecumeikai sirjó*, Nara, Nara Bunkazai Kenkjúdzo, 2016.

²⁵ A dísz zászlók pozícióját bemutató ábrát a szerző készítette.

A feltárás eredményei alapján továbbá az is feltételezhető, hogy mindig ugyanarra a helyre állították fel az aszuka-kori zászlókat. Ha csak a dokumentált alkalmakat számoljuk, akkor a Fudzsivara fővárosban kizárólag háromszor (701, 702, 704) használhatták ezeket a rituális tárgyakat, minden alkalommal az újévi ünnepség keretei közt.

Heidzsó főváros császári palotája kétszer is fel volt építve megközelítően ugyanarra a helyszínre. A második épületegyüttes 745-re készült el. Ebből arra lehet következtetni, hogy a trónterem előtti téren felállított zászlók helye is változhatott az ünnepségek alkalmával. Mivel a nara-kori történeti források nem jegyzik az akkori *csóga* illetve *szokui* ceremóniák szertartásrendjét, a volt Heidzsó Palota romjain végzett jelenkori ásatások nyújtják az egyetlen támpontot a korabeli égtájór zászlók használatának megismeréséhez.²⁶ Az 1970-es években megkezdett ásatások dokumentációjából kiderül, hogy néhány méteres eltéréssel két hosszú sorban is kialakítottak hét nagyméretű (3x1 méter), ellipszis alakú vájatokat a földben. Ezek az oszlopnymok itt is apró fehér kövekkel voltak jelölve, ami három kisebb kör alakú helyen hiányos volt. A széles vájatokban két vékonyabb és egy vastagabb oszlop kerülhetett elhelyezésre, ami azt mutatja, hogy a vastag zászlórudakat két támgerendával támaszthatták meg és úgy süllyeszthették a földbe. Minden vájat pontosan hat méterenként volt kialakítva két egyenes vonal mentén. Ezek az adatok nagyrészt megegyeznek a heian-kori *Engisiki* szertartáskönyvben lejegyzett méretekkel.

A későbbi nara-kori császári paloták területén végzett ásatások során (*Kuni-kjó* és *Nagaoka-kjó*)²⁷ szintén megtalálták ugyanezeket az oszlopnymokat kisebb méretbeli eltéréssel, egy egyenes sorban. A *Kuni Palota* területén mind a hét oszlopnym beazonosítható, míg a nagaokai ásatási helyszínen csak négyet találtak meg.²⁸

Változások a Heian-kortól

A *Soku Nihongi* feljegyzései szerint a Nara-korban többször felülvizsgálták az udvari szertartások hivatalos rendjét és új szabályozásokat vezettek be.²⁹ Ebben az időszakban

²⁶ Kaneko Hirojuki: Heidzsógú no hódó ikó o meguttem in Engisiki Kenkjúkai (ed.) *Engisiki Kenkjú*, 18, Tokió, Engisiki Kenkjúkai, 2002. 106-129; Kaneko Hirojuki: Heidzsógú no hódó ikó, in *Nara Bunkazai Kenkjúdzso Kijó*, 43, Nara, Nara Bunkazai Kenkjúdzso, 2002. 26; Nara Bunkazai Kenkjúdzso (ed.): *Heidzsógú dai icsi-dzsi daigokuden-in no hakkucu csósza (Heiszei 520) Gencsi szecumeikai sirjó*, Nara, Nara Bunkazai Kenkjúdzso, 2014; Nara Bunkazai Kenkjúdzso (ed.): *Heidzsógú Ukjó-hacsidszó icsihei hakkucu csósza hókokuso*, Nara, Nara Bunkazai Kenkjúdzso, 1984.

²⁷ Mukó-si Maiszó Bunkazai Szentaa (ed.): *Nagaokakjú – Hokuen, Hódó ikó*, Mukó, Mukó-si Maiszó Bunkazai Szentaa, 2005; Kjóto-fu Kjóiku Iinkai (ed.): *Kunikjú-ato hakkucu csósza (95.) Gencsi szecumeikai sirjó*, Kiotó, Kjóto-fu Kjóiku Iinkai, 2015.

²⁸ A vizsgált terület nem terjedt ki az egész trónterem előtti térre, az ásatást csak annak nyugati oldalán végezték. A központban elhelyezett „madár-alakú” díszzászló nyomait sikeresen beazonosították, míg a három másik feltételezetten keleti oldalon felállított díszzászló nyomát egy jövőbeli ásatás keretében lehetne meghatározni.

²⁹ Kokusi Taikei Hensúkai (ed.): *Rjó no Gige*. In *Kokusi Taikei*, 22, Tokió, Josikava Kóbunkan, 1974.

Heidzsó főváros nem csak a japán császári udvar virágzó központja volt, de az Ázsiát átszelő Selyemút keleti végállomása is. A nemzetközi kultúrával büszkélkedő császári udvar kultúrája azonban a 8. század végétől folyamatosan átalakulóban volt. A központi bürokratikus monarchia csak eszményként, egyfajta külesínként létezett a szigorúan jegyzett törvények miatt, de belülről már változásnak indult az államigazgatási rendszer. Az ünnepek és rítusok részletei egyre jobban különböztek a kínai stílusú látványos ceremóniáktól és egyre inkább idomultak a japán uralkodói udvar és a lassan újra politikai hatalmat nyerő nemzetségek (= magas rangú hivatalnokok) igényeihez.

A 9. század végétől – 10. század elejétől beszélhetünk először arról, hogy megjelenik az igény a többszörösen megreformált udvari ceremóniák rendjének kodifikálására. Olyannyira népszerűvé (és szükségessé) vált a korabeli udvari hagyományok ismerete, hogy új „tudományág” született belőle (*júszoku kodzsicu* 有職故実) és „szertartáskönyveket” adtak ki a hivatalos ünnepek és sintó rítusok szabályainak kodifikálására. Ezek a szertartáskönyvek a már „eljapánosodott”, a különféle ókori kínai filozófiákból beépült elemeket tartalmazó udvari rítusok szertartásrendjét, sintó liturgikus szövegeket (*norito* 祝詞) és az udvari szokásokhoz kötődő adminisztratív törvényeket foglalták magukba. Ide soroljuk a *Dairisikit* (内裏式, 821), a *Dzsógan Gisikit* (貞觀儀式, 871) és a legrészletesebben kidolgozott *Engisikit* (延喜式, 927). A tartalmi hasonlóságok miatt ezek megírásához minden bizonnyal a tang-kori *Da Tang Kaijuant* is felhasználták, de nem olyan mértékben tekintették kritika nélkül követendő példának, ahogy azt a korábbi korokban tették az udvari adminisztráció és jogalkotás területén.

A heian-kori forrásokban már részletes feljegyzést találunk a hét díszzászlóról. A *Dairisikiből* megtudjuk, hogy a zászlókat két nappal az újévi ceremónia előtt kell felállítani, kb. 48 méter távolságban a trónteremtől. A *Dzsógan Gisiki* már az ünnepek előtti napot jelöli ki a *csóga* és *szokui* ceremónia előkészületeihez. A két esemény leírása (a császár köszöntése a hét rituális tárgy jelenlétében) szinte teljesen azonos.³⁰ A zászlók egymástól elhelyezett távolsága mindkét mű esetében megegyezik a *Heidzsó* Palota területén feltárt zászlórúd nyomok távolságával, ezért feltételezhetjük, hogy mindkét szertartáskönyv még a Nara-kor második felében használt szertartásrendet örökíthette meg.

³⁰ 5. fejezet: 「天皇即位儀」 「前一日、整設太極殿、当日諸衛服大儀、各勒所部、立大儀仗於殿庭左右及諸門」
6. fejezet: 「元正受朝賀儀」 「前一日（中略）当殿中階、南去十五丈四尺、樹銅烏幢、東樹日像幢、次朱雀旗、次青龍旗、〈此旗当殿東頭楹、下玄武旗当西頭楹、〉銅烏幢西樹月像幢、次白虎旗、次玄武旗、〈相去各二許丈、与蒼龍・白虎兩楼南端平頭」

Vessük össze részletesebben a *Soku Nihongi* bejegyzését a Heian-kor első felében készült szertartáskönyvek szövegeivel. A „baloldal” és „jobboldal” szó helyett a későbbi források a „kelet” és a „nyugat” szót használják, míg a legkésőbb elkészült *Engisiki* újra a bal-jobb irányokat nevezi meg. A kétféle leírás csak akkor jelentheti ugyanazt a sorrendet, ha valójában a császár szemszögéből nézzük a zászlókat. A források alapján az égtájór zászlók általános megnevezése „*ban*” (幡) -ról „*hata*” (旗) -ra változott, de fogalmilag ugyanazt a zászlót jelölik. Felmerül a kérdés, hogy ez jelentett-e formai-kialakításbeli változást? Szintén új elnevezést kapott a középre felállított „madár-alakú” zászló, amit az *Engisiki* 銅鳥像幢ként említ. Ebből kiderül, hogy a díszzászló tetejéről valószínűleg nem csak egy szövetanyag volt leengedve ernyőszerűen (mint a kínai előkép esetében), hanem egy madár alakú³¹ bronz kispasztika is díszíthette, ami a rúd felső részén volt elhelyezve. A Holdat és Napot megjelenítő zászlók nevében is megjelenik a „*zódó*” (像幢) szó, ami szintén pontosítja a kialakítást. Az *Engisiki* leírása alapján egyértelmű, hogy külalakilag teljesen elkülönül a Négy Égtájór zászló és a három másik kispasztikával díszített tárgy.³²

A 9. században íródott japán szertartáskönyvek *csóga* ünnepségre vonatkozó törvényei tartalmukban bár hasonlatosak a *Da Tang Kaijuan*ban jegyzett *juanhui liji* (元會儀禮) újévi ceremónia leírásához, azonban fontos különbség, hogy míg Japánban a hadügyminisztérium hivatalnokai részt vettek a ceremónián, a hadügyminisztérium feladatai közé nem tartozott a díszzászlókkal való felvonulás (hiszen azok a földre voltak rögzítve). Ez az állapot feltehetőleg az Aszuka-kor végétől egészen a Heian-kor elejéig nem változott. Az első szabályozás, ami már törvény szerint a hadügyminisztérium díszőrségének feladatai közé sorolja az égtájór zászlók felállítását, az az *Engisiki* 49. fejezetében olvasható, de ekkor is csak a rituális tárgyak előkészítéséért feleltek. Arról nincs információ az eddig vizsgált heian-kori forrásokban, hogy korábban kik voltak felelősek az előkészületekért.

A 993-ban utoljára megrendezett *csóga* ünnepséget új szabályozások hatására még ebben évben törlik az udvari ceremóniák hivatalos rendjéből. Fontos megjegyezni azonban, hogy a császárt üdvözlő hagyomány tovább élt a beiktatási ceremónia részeként. A 10. század végétől az újévi ünnepség teljes programját beleolvasztották a részben hasonló szertartásrendű *szokui* ceremóniába, a Négy Égtájór zászlók használata ez által ritkábbá vált.

³¹ A legkedveltebb korabeli kínai madármotívum a fenghuáng (鳳凰) volt, de a napkorongban ábrázolt három lábú varjúmotívum (三足鳥) is népszerű díszítése volt az uralkodói síroknak és nemesi díszöltözetnek.

³² 49. fejezet, *csóga* és *szokui* ceremóniákról: 兵庫寮元日即位条「從殿中階南去十五丈四尺建銅鳥像幢、左日像幢、次朱雀旗、次青龍旗〈此旗當殿東頭楹、玄武旗當西頭楹〉、右月像幢、次白虎旗、次玄武旗〈相去各二丈許、與蒼龍白虎兩樓南端楹平頭〉」

Magas rangú udvari nemesek által szerkesztett heian-kori műveket vizsgálva megállapítható, hogy ugyan említik a díszzászlókat, de nem közölnek róluk új információt.³³ A 12. században történő sorozatos háborúskodás ellenére a fővárosi ünnepeket zavartalanul megtartották a császári udvarban. Két 12. századi műben, a *Moromoto-kiban* (師元記) és a *Nidzsó tennó goszokui-kiban* (二条天皇御即位記) már konkrét információt találunk a zászlók felállítási módjáról: a Hóan uralkodói időszakban (1045-1052) illetve a Hógen időszakban (1156-1158) megrendezett beiktatási ceremóniákon a zászlókat északi irányba, tehát a császár felé fordították.

A legkorábbinak vélhető, első teljes képi ábrázolása az égtájör zászlóknak a *Bunan Goszokui Csódó-zu*³⁴ könyvmellékletben található, mely 1444-es másolata egy 12. századi illusztrációnak.³⁵ A melléklet első oldalain a krizantém trónról (*takamikura*) és a hét *hódóról* olvashatunk. Fekete tussal festett képek illusztrálják a rövid szöveges magyarázatot, mely tartalmában megegyezik az *Engisikiben* foglaltakkal. A jegyzetekből kiderül a zászlók színe, anyaga és mérete is. Az ábrákat cinóbervörös és citromsárga színfoltokkal egészítették ki helyenként, ami az adott rész arany és vörös színére utal, de nem színezték ki igényesen az illusztrációkat. Az égtájör zászlók legfelső részén egy alabárdfej látható, ami a zászlórúdra van rögzítve. Ennek tövéhez van erősítve az égtájörök motívumával díszített négyzet alakú, négyrétegű selyemzászló. Az alabárdfej és a zászló anyaga együtt függőlegesen kb. két és fél méter. Ennek alsó részéhez kapcsolódva négy darab sárga színű, kb. öt és fél méter hosszú vastag selyemrojt ereszkedik le egészen a zászlórúd aljáig. A zászló feketére festett rúdja majdnem eléri a tíz méter hosszúságot. Összevetve a narai ásatások helyszínén megtalált három méter széles oszlopnymokat és a tárgyalt forrás adatait, reálisnak mondhatóak a leírt zászlóméretetek.

Annak ellenére, hogy maguk a kontúrvonalak precízen és perspektivikusan vannak megrajzolva, a zászlón látható motívumok rendkívül egyszerűek, mintha egy kisgyerek rajzolta volna azokat. Nem hasonlítanak se az aszukai sírfreskókra, se a Jakusidzsi templom domborműveire, mégis könnyen felismerhetőek a megszokott stílusjegyek miatt (színek, pozitúra, állatalakok stb.). A *Bunan Goszokui Csódó-zu* is kiemeli az észak felé történő felállítást és a feltételezett két támasztó oszlop létéről is megbizonyosodhatunk. Ez és a többi 12. századi forrás alapján bizonyosnak tűnik az a feltételezés, miszerint a hét *hódót* valóban a

³³ Pl. Hokuzansó (北山抄), Szaikjúki (西宮記), stb.

³⁴ Az 1444-es dokumentum az Isze Nagyszentély által üzemeltetett Dzsingú Bunko Könyvtár tulajdonában van.

³⁵ Fudzsiwara no Mícutada másolata. Az eredeti mű egy Inszei-időszak (11. sz. vége-12.sz.eleje) alatt megrendezett *szokui* ceremónia kellékeinek képes jegyzéke, a dokumentum nem maradt fenn eredeti formában. Fukujama Tosio: Daigokuden no kenkjú – Csódó-in gaiszecu. In Fukujama Tosio (ed.): *Dzsútaku kencsiku no kenkjú*, Tokió, Csúókóron Bidzsucu Suppan, 1984.

taoista tanoknak megfelelően észak felé fordítva állították fel a „transzcendens uralkodó” számára.

A 12. század végétől a politikai hatalom kikerült az udvari arisztokrácia kezéből és Minamoto no Joritomo sógun vált az ország katonai vezetőjévé. Mindezek ellenére a császár rituális (és legitimizáló) szerepe megmaradt, és ennek egy vetületeként megkezdődött a császári beiktatási ceremóniák dokumentálásának hagyománya. Immáron nem csak törvénytár formában örökítették meg ezeket az eseményeket és az ott használt rituális tárgyakat, hanem historikus elbeszélések, naplók és a 16. századtól tekercsképek, paravánképek és egyéb illusztrációk formájában is.

A 14. század végén keletkezett *Taiheiki* az első háborús krónika, amiben említik a hét *hódót* egy 1349-es beiktatási ceremónia leírása kapcsán.³⁶ Ekkora a beiktatási ceremónia nyilvános ünnepséggé vált, már nem csak a legrangosabb udvari miniszterek és a díszőrség vehettek rajta részt, hanem a fővárosban élt nemesek és közrangú emberek is. A császár hivatalos üdvözlése és köszöntése továbbra is a legmagasabb rangú miniszterek és a trónörökös herceg feladata volt, amit dobzenés ünneplés követett. A *Daidzsósza*i megkezdése előtt a „közönségnek” el kellett hagynia a palota területét, kizárólag a sintó papok és segítők maradtak a császárral, aki később az áldozati rituálék palotán kívüli helyszínére vonult. Ez az átalakulás mutatója lehet annak a felfogásbeli változásnak, hogy a beiktatási ceremóniának kínai hagyományból eredő részét már nem tekintették annyira státusz-hangsúlyozó ünnepségnek a császári udvarban (mivel a császár elvesztette politikai hatalmát), de a sintó rituális vezetői szerepét továbbra is reprezentálni tudta a zászlók alkalmazásával.

A 16. század háborús időszakából több udvari nemesi napló³⁷ és illusztrált tekercskép³⁸ is beszámol a Négy Égtájör zászlók használatáról, de egyik sem részletezi jobban az ünnepség menetét a *Bunan Goszokui Csódó-zu* leírásánál.

Újabb változást hoz az Edo-kor

Az országegyesítés megvalósításával és a külföldi kultúra fokozatos kitiltásával 1600-tól megkezdődött a japán történelem legbékésebb és egyben legzárkózottabb időszaka. A japán nemzeti kultúra külső hatástól mentesen tudott fejlődni, így ez az időszak szöges ellentétbe

³⁶ 27. kötet: 「大嘗会事」貞和5年十二月二十六日「天子諸卿冕服を著し諸衛諸陣大儀を伏す。四神幡を塀に立て、諸衛鼓を陣振る、(中略)貞和五年十二月二十六日、天子登壇即位して数度の大礼事ゆへなく被行しかば、今年は目出度暮にけり。」

³⁷ Pl. Niszui-ki (二水記): Vasinoo Takajaszu naplója.

³⁸ Pl. Ocuki Tokimoto: Go-kasivabara császár 1521-es beiktatási ceremóniájáról készült tekercskép (後柏原天皇御即位指図). Nem maradt fenn eredetiben, korábban a Nomija nemesi család tulajdonában volt.

állítható azzal az ókori idősakkal, amikor Japán a kelet-ázsiai kultúrkör részeként a kínai civilizáció meghatározó hatása alatt állt. A Tokugava sógunok gazdaságot, kultúrát, vallást, oktatást, politikát és társadalmat szabályozó rendeleteikkel egy új, neo-konfucianus alapokon nyugvó hierarchikus rendszer megalkotásán és fenntartásán fáradoztak. A korszak értelmiségi rétege a civil állami hivatalnokokká vált szamuráj nemesség volt, ők alkották meg a korszak jelentős filozófiai és tudományos műveit. A Tokugava kormányzat próbált jó kapcsolatot kiépíteni a kiotói császári udvarral: támogatta a Császári Palota újjáépítését, a császári család vidéki rezidenciáinak felújítását és földadományokkal is segítette az udvart.³⁹

Bár törvénykezés szerint már a Heian-kor vége óta nyilvánossá tették a *szokui* ceremóniát, a valóságban szinte egyáltalán nem volt lehetősége egy közrangú embernek részt venni rajta.⁴⁰ Ez az állapot a középkori anarchia után csak az Edo-kor legelején változott, amikor a kiotói és edoi városi polgárság igazán érdeklődni kezdett a császári udvari kultúra iránt, ami annak is köszönhető volt, hogy a társadalmi hierarchia rendszer már a korszak első felében bomlani kezdett.⁴¹

A 17. század végétől kiadott *Kjóto Macsibure Súszei* (京都町触集成) kiotói „hírújság” 1710-től rendszeresen beszámolt a Kiotói Császári Palotában megrendezett beiktatási ceremóniákról.⁴² Innentől kezdve már illusztrációjában és tartalmában is részletesebb, tematikus dokumentációk készültek a Négy Égtájör-zászlókról, melyek ismertető szövegét gyakran maguk az ünnepeken résztvevő művelt nemesek készítették. A forrásokból megtudjuk, hogy az egyszerre monumentális és dekoratív kialakítású eszközök megjelenési formája nem változott, a *szokui* ceremónia jellege viszont annál inkább.⁴³ A híradások egyre több résztvevőről számolnak be.⁴⁴ A „belépőjegyet” váltó érdeklődők személyre vehették a palotakertben felállított *hódókat* már az ünnepség előtti napon. A ceremóniát követő napon a buddhista szerzeteseknek is engedélyezték a még két-három napra kiállított rituális tárgyak megtekintését.⁴⁵ Egy ilyen nyüzsgő, vidám ünnepség látványát az 1630-ban készült *Goszokui*

³⁹ Csie Nakane - Sinzaburo Óishi: *Tokugawa Japan. The Social and Economic Antecedents of Modern Japan*, Tokyo, University of Tokyo Press, 1992.

⁴⁰ Morita Tojoko: Kinszei minsú, tennó szokui-siki haiken – Júgaku tosite no szokui girei kenbucu, in *Nihon Kenkjú*, 32, Tokió, Kokuszai Nihon Bunka Kenkjú Szentaa, 2006; Mura Kazuaki: Szakuramacsi tennó to csótei uei, in *Kinszei no csótei szeido to csóbakú kankei*, Tokió, Tokyo University Press, 2013.

⁴¹ Farkas Ildikó: Állandóság és változás: a japán történelem vázlata, in Farkas Ildikó (szerk.): *Ismerjük meg Japánt*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó Kft., 2009. 21.

⁴² A közigazgatási és kulturális híreket, valamint városi szabályozásokat közvetítő *macsibure* kiadványok tartalmát kizárólag az adott nagyvárosok jogi intézményeinek vezetői határozták meg, a *bakufu* vezetői (a sógun vazallusai) és a buddhista egyház nem szólhatott bele szerkesztésébe.

⁴³ A forrás nem említi, hogy észak vagy déli irányba fordították a zászlókat.

⁴⁴ Momozono császár 1747-es beiktatási ceremóniáján 100 közrangú nő és 200 közrangú férfi vett részt (Morita, 2006)

⁴⁵ Kjóto Macsibure Kenkjúkai (ed.): *Kjóto Macsibure Súszei*, Tokió, Ivanami Soten, 1984.

gjókó-zu paravánkép⁴⁶ (御即位行幸図屏風) is megörökíti. Több okból is különleges ábrázolásmód jellemzi: szinte példátlan⁴⁷ módon megjeleníti a közrangú és nemesi látogatókat is, minden *hódót* egyforma magasságúnak láttat és feltűnően megnöveli méretüket a korábbi tekercsképekhez képest, ezzel is kihangsúlyozva azok monumentális jellegét. A zászlókon látható állatalakokat igényesen, élénk színekkel kitöltött kontúrvonallal festették meg. További különlegességként említhetjük az Azúrkék Sárkány-zászló közelében játszó vidám kisfiú alakját.

Mivel a szigorú társadalmi hierarchia meghatározta az egyének lehetőségeit, életterét és feladatait, az ókori *csóga* és *szokui* ünnepek alkalmával még az alacsonyabb rangú udvari nemesek sem vehettek részt a zártkörű, privilégikus udvari ceremóniákon, nemhogy a közrangú emberek. Hiába létezett egy hasonló etikai alapon kialakított (neo-konfucianus) társadalmi hierarchia az Edo-kor elején, a rendszer már a 17. századtól bomlani kezdett és új ideológiák és eszmék születtek. Ez a változás akarva-akaratlanul befolyásolta a nemzeti kultúra hagyományait is. Ha végigkövetjük a *Kjótó Macsibure Súszei* vonatkozó bejegyzéseit, láthatjuk, hogy az új császár trónra lépésének és az ott használatos rituális eszközöknek – mint a császár rituális hatalmának látványos szimbólumai - egyre nagyobb hírértéke lett. Mindez kizárólag Kiotóra és környékére korlátozódott, az edoi városi polgárság ebből látszólag semmit nem tapasztalt első kézből.⁴⁸ A „Napistennő egyenes ágú leszármazottját” ünneplő *szokui* ceremónia első fele az évszázadok alatt egy látványos fesztivállá kezdett válni, míg a ceremónia második felében megrendezett *Daidzsószei* továbbra is hagyományos keretek között zajlott.⁴⁹ A beiktatásról szóló kiotói híradás meglelte, a gratulációjukat kifejező városi polgárok ünneplésbe való „bevonása” és a zászlók ünnepség előtti/utáni kiállítása jól mutatja, hogy a korábban szigorú szabályokat betartó udvari közeg a „felszínen” összekötődött a modernizálódó kiotói városi polgárság kultúrájával. A 18. század elejétől megkezdődő képes-szöveges híradások eredményeképpen egyre szélesebb népréteg ismerhette meg az égtájór zászlók alkalmazásának hagyományát.

Mindeközben a *kokugaku* ideológia megjelenésének hatására az ország keleti részén élő szamuráj arisztokrácia közül egyre többen fordultak az ősi japán nemzeti kultúra és udvari

⁴⁶ A Japán Császári Hivatal tulajdonában van.

⁴⁷ Mindössze két hasonló dokumentáció maradt fenn ezen kívül: Gomizunoo császár (1611) és Meisó császárnő (1629) *szokui*-képe.

⁴⁸ Később, a szerző elmélete szerint részben a *szokui* ceremóniák népszerűvé válásának hatására a 18. századtól Edoban is megjelentek a Tokugava-bakufu által újonnan kreált égtájór zászlók. Azonban fontos megjegyezni, hogy nem csak ez, hanem számos más, északkelet Japánban lejátszódó kulturális tényező is közrejátszott az új rituális tárgyak megalkotásában. Ezek a tényezők a disszertáció későbbi fejezetében kerültek áttekintésre.

⁴⁹ Morita Tojoko: *Júgaku* tosite no kinszei tennó szokui-siki, Tokió, Minerva Sobó, 2015.

hagyományok felé.⁵⁰ Edoban egyre több kokugaku-tudós tevékenykedett, akik hitvallása az ősi japán értékek tisztelete és azok újrafelfedezése volt. Északkelet Japánban sintó hagyományőrző mozgalom alakult (*mito-gaku*), akik képviselői többek között arra törekedtek, hogy a sintót megtisztítsák a buddhista, taoista és konfuciánus elemektől. Ókori klasszikusokat tanulmányozó filológiai munkák és ismeretterjesztő enciklopédiák kerültek kiadásra, melyek nara- és heian-kori források szövegét vették alapul, azonban nem ejtenek szót a korabeli udvari ceremóniák mibenlétéről.

1736-ban terjedelmes képmelléklettel jelenik meg az Arai Hakuszeki konfuciánus tudós által szerkesztett *Honcsó gunki-kó* (本朝軍器考). A könyv első kötetében ismerteti az udvari katonai díszörség által használt rituális zászlók formai és használatbeli jellegzetességeit. Az égtájör zászlókra vonatkozó bejegyzése feltehetőleg az *Engisiki* 49. fejezetében olvasható leírás átdolgozása. Színes képmelléklete egyszerű kialakítású, ám a Négy Égtájör-zászlók állatalakjait feltűnően részletesen, élénk színvilággal festették meg. A sokatmondó ábrázolásmód sejteti az égtájör istenek hangsúlyos szerepét. A könyvben szereplő *hódók* neveinek helyes kiolvasását katakana furigana segíti, melyre itt látunk először példát a feldolgozott források között.⁵¹

Az illusztrált *Vakan Szanszai-zue* (和漢三才図会)⁵² enciklopédia 20. fejezete és a *Kokon Jóránkó* (古今要覧稿)⁵³ 139. fejezete már konkrétan megnevezi a Soku Nihongit, mint leírásának forrását, ám itt sem találunk utalást az eszközök edo-kori elhelyezési és használati módjára.

A dokumentációk alapján utoljára Kómei császár beiktatásakor használták az égtájör zászlókat 1846-ban.⁵⁴

⁵⁰ Fontos megjegyezni, hogy a japán nemzeti kultúrában egyre jelentősebb szerepet játszó városi polgárság és hagyományőrző nemesi samuráj réteg Kelet-Japánban (Edoban) és Nyugat-Japánban (Kiotóban) jellegében jelentősen elkülönült egymástól.

⁵¹ 「...古ノ時、凡元日、又ハ御位ニ即セタマフ時建ラレシ仗旗。マヅ殿前ニ鳥像幢（トリカタノハタホコ）ヲ建ツ、左ニハ日像幢（ヒカタノハイタホコ）、次ニ朱雀旗（シュシヤクキ）、次ニ青龍旗（セウリヤウキ）、右ニハ月像幢（ツキカタノハタホコ）、次ニ白虎（ヒヤクコキ）旗、次ニ玄武旗（ケンムキ）ヲ建テ...」

⁵² A kínai ming-kori *Szancai Tuhui* (三才図会) mintájára készült enciklopédia 1712-re készült el, Terasima Rjóan szerkesztésében.

⁵³ A japán történelmet, irodalmat, társadalmat, földrajzot és kultúrát vizsgáló művet Jasiro Hirokata kokugaku tudós írta és szerkesztette 1821-1841 között.

⁵⁴ Jamamoto Takasi: Heian dzsidai no szokuigi to szono gidzso – Bunan goszokui csódozu-kó, in *Ricumeikan Bungaku*, 624, Kiotó, Ricumeikan Egyetem, 2012. 391-406.

Meidzsi-kor

A 19. század közepén Japán megnyitotta kapuit a külvilág előtt, majd az utolsó Tokugava sógun lemondása után Meidzsi császár került hatalomra. A modernizálódással együtt járó gyökeres társadalmi és kulturális változások idején az új kormányzat hozzájárított a sintó intézményesítéséhez (és a császári intézményrendszer visszaállításához). Az udvari és népi sintó tradíciókat erőszakosan különválasztották a buddhista (zen) és taoista elemektől. E törvény keretében eltörölték a kínai eredetű udvari ceremóniák szertartásrendjét és az új törvények alapján egy megreformált, „idegen” hatásoktól mentes szertartásrendet dolgoztak ki. A később császári nagykövetté váló Ivakura Tomomi javaslatára, minisztériumi rendelet keretében megszüntették a hét *hódó* használatának tizenkét évszázados hagyományát, a Négy Égtájör zászló helyett új rituális „zászlókat” (*heihata* 幣旗) készítettek.⁵⁵ Ezeket a színes szövetcsíkokkal és a császári regáliák kicsinyített másával feldíszített *szakakifákat* gyakran használták és használják jelenleg is sintó rítusok lebonyolítása közben.⁵⁶

Zárásul megemlítendő még Meidzsi császár 1868-as *szokui* ceremóniájának⁵⁷ dokumentációja, mely utoljára örökíti meg képes formában a császári udvar által használt égtájör zászlókat. A terjedelmes szöveg képmelléklete (*Bosin Goszokui Zakki-fuzu* 戊辰御即位雜記付図)⁵⁸ hét részből áll, és különlegessége, hogy bár a központi *szokui*-képen (御即位庭上図) már az új rituális zászlókat ábrázolják, három másik oldalán az edo-kori források alapján bemutatja az előző császár beiktatási ceremóniáján utoljára használt *hódókat* is.

Záró gondolatok

Egy kivétellel minden ismert *szokui*-kép (könyvillusztráció, tekercskép és paravánkép is) dél felé, azaz a palotakertben sorakozó résztvevők felé fordítva ábrázolja a Négy Égtájör zászlókat.⁵⁹ A szerző nem talált példát az átvizsgált források között, ami írásban is megerősítené ezt a nem kis jelentőségű változást. A képek alapján felmerülhet a kérdés, hogy vajon ténylegesen a résztvevő „közönség” felé fordították-e a zászlókat, vagy ez csak egy

⁵⁵ Breen, John: *Girei to kenrjoku: tennó no Meidzsi isin*, Tokió, Heibonsa, 2011.

⁵⁶ A *szakakifát* (*Cleyera japonica*) szent fának tartja a sintó hagyomány. A zászlóval díszített fákat Meidzsi császár beiktatási ceremóniájának idején nem csak a palotakertben használták, hanem minden jelentős japán szentélynek is ki kellett raknia párban a bejárat két oldalára.

⁵⁷ Míg a beiktatási ceremónia első fele a kiotói Császári Palota udvarán került megrendezésre 1868 októberében, addig a ceremóniát záró *Daidzsósza*i rítusokat már az új tokiói Császári Palotából kiindulva bonyolították le 1871. november 17-én.

⁵⁸ Jelenleg a Japán Nemzeti Archívum tulajdonában van.

⁵⁹ Egyetlen kivétel a Császári Hivatal tulajdonában lévő „*Szokui no szenmjó-jomi no zu*” (即位読宣命之図), ahol a zászlókon állatalakok helyett négy függőlegesen kifeszített fekete rögzítő zsinórt láthatunk.

bevett ábrázolásmód volt, hogy megörökítsék a jellegzetes motívumokat? Annak ellenére, hogy a 17. század elejétől különleges városi látványossággá vált a beiktatási ünnepség, a szerző nem tartja valószínűnek, hogy déli irányba fordították volna valaha is a zászlókat.

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a *hódók* sorrendje nem változott az évszázadok alatt, tehát az ókori kozmológiai elvek, amik alapján sorba rendezték őket, és amivel a japán császárkultust is erősítették (külföldi eredetük ellenére), továbbéltek egészen a 19. század közepéig.⁶⁰ Ahogy a császári paloták is a (volt) fővárosok északi középpontjában helyezkedtek el, a zászlók északi irányú tájolása az isteni hatalom letéteményeseként uralkodó japán császár „égi mandátumát” és földi hatalmát szimbolizálta, azokban a korokban is, amikor a császárnak már nem volt valós hatalma az ország felett. Dél felé fordítani ezeket a zászlókat egyet jelentett volna a császárkultusz megvetésével és elutasításával, ezt pedig még a Tokugava kormányzat sem próbálta negatívan befolyásolni.⁶¹

Kezdetben egyértelműen egy legitim politikai és rituális hatalmi erőt reprezentáló és Tang Kínának imponálni vágyó, masszív ideológiai alapokon nyugvó császári udvari hagyományról beszélhetünk, mely később, a valós politikai hatalom elvesztése ellenére is erősíteni tudta a császárkultusz ideológiai hátterét, azzal, hogy az égi eredetű császári dinasztia rituális és legitimizáló hatalmát reprezentálta az ország – de elsősorban a Kiotó környéki nemesség és polgárság - előtt.

Bibliográfia

Elsődleges források

Kokusi Daidzsiten hensú iinkai (ed.): Dairi Gisiki. In *Kokusi Daidzsiten*, 8, Tokió, Josikava Kóbunkan, 1987.

Kokusi Daidzsiten hensú iinkai (ed.): Dairishiki. In *Kokusi Daidzsiten*, 8, Tokió, Josikava Kóbunkan, 1987.

Kokusi Daidzsiten hensú iinkai (ed.): Taiheiki. In *Nihon Koten Bungaku Taikei*, 3, Tokió, Josikava Kóbunkan, 1960.

Kokusi Taikei Hensúkai (ed.): Engisiki. In *Kokusi Taikei*, 13, Tokió, Josikava Kóbunkan, 1900.

⁶⁰ A Tokugava-dinasztia nem próbálta meg szabályozni a császári udvari rituálék rendjét, ez kizárólag a ceremóniákért felelős minisztérium (*sikibu-só*) feladatköre volt az Edo-korban.

⁶¹ A Tokugava-bakufu egy teljesen más módszerrel próbálta „felülmúlni” a kiotói császári udvar hagyományainak népszerűségét, amihez többek között új kialakítású és funkciójú égtájór zászlókat is létrehozott, ám ennek bemutatására nem áll mód jelen tanulmány keretei között.

- Kokusi Taikei Hensúkai (ed.): Rjó no Gige. In *Kokusi Taikei*, 22, Tokió, Josikava Kóbunkan, 1974.
- Kokusi Taikei Hensúkai (ed.): Soku Nihongi. In *Kokusi Taikei*, 2, Tokió, Josikava Kóbunkan, 2000.
- Kjóto Macsibure Kenkjúkai (ed.): *Kjóto Macsibure Súszei*, Tokyo, Ivanami soten, 1984.
- Mijazaki Kazuhiro: *Kjútei bunka kenkj - júsoku kodzsicu kenkjú sirjó szóso*, 5, Tokió, Kureszu Suppan, 2005.
- Tokoro Iszao: Dzsógan Gisiki. In Kodai gaku kjókai (ed.): *Heian dzsidai sidzsiten*, Tokió, Kadokava Soten, 1994.
- Tókjó Daigaku Sirjó henszandzso: *Niszui-ki*, Tokió, Ivanami Soten, 1989.

Másodlagos források

- Besszacu Jomihon: *Kói keisó gisiki hóten*, Tokió, Sindzsinbucu óraisa, 1990.
- Breen, John: *Girei to kenrjoku: tennó no Meidzsi isin*, Tokió, Heibonsa, 2011.
- Donohasi Akio: *Higasi Adzsia Bidzsucu kórjú-siron*, Tokió, Csúókóron Bidzsucu Suppan, 2013.
- Dzsingú Bunko (ed.): *Szokui no rei to Daidzsószai*, Tokió, Kokuso kankókai, 1990.
- Farkas Ildikó: Állandóság és változás: a japán történelem vázlata, in Farkas Ildikó (szerk.): *Ismerjük meg Japánt*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó Kft., 2009.
- Fudzsimori Kentaró: *Kodai tennó no szokui girei*, Tokió, Josikava kóbunkan, 2000.
- Fukujama Tosio: Daigokuden no kenkjú – Csódó-in gaiszecu, in Fukujama Tosio (ed.): *Dzsútaku kencsiku no kenkjú*, Tokió, Csúókóron Bidzsucu Suppan, 1984.
- Hardacre, Helen: *Shinto and the State 1868-1988*, Princeton, Princeton University Press, 1991. Hawaii Press, 2009.
- Imatani Akira: *Buke to tennó – Óken o meguru szókoku*, Tokió, Ivanami Soten, 1993.
- Izumo Ójasiro-kjó kjómu honcsó (ed.): *Izumo Ójasiro-kjó fukjósi eiszei kósúkai*, Izumo, Izumo Ójasiro-kjó kjómu honcsó, 1989.
- Jamamoto Takasi: Heian dzsidai no szokuigi to szono gidzso – Bunan goszokui csódozúkó, in *Ricumeikan Bungaku*, 624, Kiotó, Ricumeikan Egyetem, 2012. 391-406.
- Joneda Júszuke: Ivajuru Bunan goszokui csódozu ni cuite, in *Nihon Rekisi*, 516, Tokió, Josikava kóbunkan, 1991.

- Josikava Sindzsi: Daigokuden gisiki to dzsiki kubunron, in *Kokuricu Rekisi Minzoku Hakubucukan Kenkjú Hókoku*, 134, Tokió, Kokuricu Rekisi Minzoku Hakubucukan, 2007.
- Kamo Maszanori: Gisiki kara mita Heianki no tennó szokuirei - Szenszo, szokui-siki, Daidzsószai, in Kamo Maszanori (ed.): *Nihon kodai szokui girei-si no kenkjú*, Tokió, Sibunkaku, 1999.
- Kidder, Edward: *Az ősi Japán*, Budapest, Helikon, 1987.
- Kuroszu Tosio: Csószei to csógi, in Abe Takesi (ed.): *Nihon Kodai-si kenkjú dzsiten*, Tokió, Tókjódó Suppan, 1995.
- Macumoto Ikujo: *Csúszei óken to szokui kandzsó*, Tokió, Sinvasa, 2005.
- Morita Tojoko: *Júgaku tosite no kinszei tennó szokui-siki*, Tokió, Minerva Sobó, 2015.
- Morita Tojoko: Kinszei minsú, tennó szokui-siki haiken – Júgaku tosite no szokui girei kenbucu, in *Nihon Kenkjú*, 32, Tokió, Kokuszai Nihon Bunka Kenkjú Szentaa, 2006.
- Mura Kazuaki: Szakuramacsi tennó to csótei unei, in *Kinszei no csótei szeido to csóbaku kankei*, Tokió, Tokyo University Press, 2013.
- Nakane Csie – Óisi Sinzaburo: *Tokugawa Japan. The Social and Economic Antecedents of Modern Japan*, Tokió, University of Tokyo Press, 1992.
- Nitó Acusi: Kodai óken to gjókó, in Majuzumi Hiromicsi (ed.): *Kodai óken to szaigi*, Tokió, Josikava kóbunkan, 1990.
- Ojamada Josio (ed.): *Ikkoku heikinjaku to Csúszei sakai*, Tokió, Ivata Soin, 2008.
- Ooms, Herman: *Imperial Politics and symbolics in ancient Japan*, Honolulu, University of Hawaii Press, 2009.
- Sinkava Tokio: *Nihon kodai no girei to hjógen – Adzsia no naka no szeidzsi bunka*, Tokió, Josikava Kóbunkan, 1999.
- Szuemacu Takesi: *Heian kjútei no girei bunka*, Tokió, Josikava kóbunkan, 2010.
- Tokoro Iszao: *Kjútei gisikiso szeiricu-si no szaikentó*, Tokió, Kokuso kankókai, 2001.
- Vada Acumu: Takamikura – Csóga, Szokui-siki o megutte, in *Nihon kodai no girei to szairei, sinkó*, Tokió, Hanava Sobó, 1995.

Internetes források

National Archives of Japan Digital Archive:

<https://www.digital.archives.go.jp> (Megtekintés: 2015)

National Institute of Japanese Literature, Database of Pre-Modern Japanese Works

<https://www.nijl.ac.jp/search-find/#database> (Megtekintés: 2015)

NDL Digital Collections:

<http://dl.ndl.go.jp> (Megtekintés: 2015)

Waseda University Library, Kotenseki Sogo Database, Japanese and Chinese Classics, Digital Collection:

<http://www.wul.waseda.ac.jp/kotenseki/index.html> (Megtekintés: 2015)

Ásatási jegyzőkönyvek és beszámolók:

Kaneko Hirojuki: Heidzsógú no hódó ikó o megutte, in Engisiki Kenkjúkai (ed.) *Engisiki Kenjú*, 18, Tokió, Engisiki Kenkjúkai, 2002. 106-129.

Kaneko Hirojuki: Heidzsógú no hódó ikó, in Nara Bunkazai Kenkjúdzso (ed.): *Nara Bunkazai Kenkjúdzso Kijó*, 43, Nara, Nara Bunkazai Kenkjúdzso, 2002. 26.

Kjóto-fu Kjójiku Iinkai (ed.): *Kunikjú-ato hakkucu csósza (95.) Gencsi szecumeikai sirjó*, Kiotó, Kjóto-fu Kjójiku Iinkai, 2015.

Mukó-si Maiszó Bunkazai Szentaa (ed.): *Nagaokakjú – Hokuen, Hódó ikó*, Mukó, Mukó-si Maiszó Bunkazai Szentaa, 2005.

Nara Bunkazai Kenkjúdzso (ed.): *Aszuka Fudzsivarakjú hakkucu csósza (189.) Gencsi szecumeikai sirjó*, Nara, Nara Bunkazai Kenkjúdzso, 2016.

Nara Bunkazai Kenkjúdzso (ed.): *Heidzsógú dai icsi-dzsi daigokuden-in no hakkucu csósza (Heiszei 520) Gencsi szecumeikai sirjó*, Nara, Nara Bunkazai Kenkjúdzso, 2014.

Nara Bunkazai Kenkjúdzso (ed.): *Heidzsógú Ukjó-hacsidzsó icsihej hakkucu csósza hókokusom*, Nara, Nara Bunkazai Kenkjúdzso, 1984.